

Кирил ПЕНУШЛИСКИ

ШЕСТ ПОРТРЕТНИ ЦРТЕЖА НА НИКОЛА МАТИНОСКИ

сл. 1 Никола Мартиноски, Милан Јовановиќ
Стојимировиќ, 1933

Апстракт: Текстот презентира шест претходно непознати и неевидентирани портретни цртежи на Никола Мартиноски. Сите шест цртежи се публикувани на страниците на дневниот весник „Вардар“, печатен во Скопје меѓу 1933 и 1936 година. Текстот донесува кратка биографија на шесте субјекта на Мартиноски и накратко ги анализира цртежите во контекст на други портретни цртежи на Мартиноски.

Никола Мартиноски во текот на пет децении творештво создаде повеќе од 5000 уметнички дела.¹ Најголем дел од неговиот опус го сочинуваат цртежи (околу 4000) и слики (околу 1000). Интересно, од таа огромна бројка цртежи, многу малку се портрети. Овој текст има за цел да претстави шест цртежи на Никола Мартиноски кои досега не биле евидентирани. Објавени во весникот „Вардар“ меѓу 1933 и 1936 година, цртежите се портрети на: Милан Стојимировиќ, Алексије Јелачиќ, Никола Енеа, Јосип Букша, Радослав Василев и на Адолф Парлесак.

Милан Јовановиќ Стојимировиќ (Милан Јовановиќ Стојимировиќ) е роден во Смедерево во 1898 година. (сл. 1) Пред доаѓањето во Скопје, каде што го основал и уредувал весникот „Вардар“, работел како дописник, соработник и уред-

Клучни зборови: Никола Мартиноски, цртежи, портрет, „Вардар“, Милан Стојимировиќ, Алексије Јелачиќ, Никола Енеа, Јосип Букша, Радослав Василев, Адолф Парлесак.

ник на многубројни новински агенции и весници. Бил главен соработник на весникот „Самоуправа“ од Белград од 1921-23 година и основач и уредник на списанијата „Смедеревски журнал“ и „Ревн“. Во периодот од 1923 до 1926 година Стојимировиќ бил дописник на одделението за печат при Министерството за надворешни работи во Берн, а во 1929 година бил аташе во Југословенската амбасада во Берлин. Од 1930 до 1935 година работел како дописник на Централното прес-биро во Скопје, а од 1937 до 1939 година како директор на новинската агенција „Авала“ од Белград. Во 1938 година Стојимировиќ бил избран за народен пратеник на Подунавската област во Парламентот на Кралството Југославија.²

Стојимировиќ е еден од првите колекционери на модерната македонска уметност. Во неговата колекција, која денес го сочинува најголемиот дел од колекцијата на Музејот во Смедерево, има дела од македонските сликари Ѓорѓи Зографски, Никола Мартиноски, Лазар Личеноски, Василие Поповиќ – Цицо, но и од други сликари кои работеле и

² Повеќе за Јовановиќ Стојимировиќ види Ковачевиќ, Божидар, „Милан Јовановиќ Стојимировиќ“ - предговор, во Јовановиќ Стојимировиќ, Милан, *Силуите старог Београда*, Просвета, Белград, 2008.

³ Јарослав Кратина во триесеттите години на дваесеттиот век работел како наставник по цртање во Машката гимназија во Скопје; види Трифуновиќ, Л., *Српско сликарство 1900-1950*, Белград, 1973, стр. 462. За Никола Енеа види текст долу.

⁴ Во истиот текст во кој се појавува овој цртеж, репродуцирани се уште два други: портретот „Јосип Букша“ (за овој цртеж види текст долу) и уште еден портрет, тој на Бата Јовановиќ. Иако портретот на Бата Јовановиќ се појавува во ист текст каде што се репродуцирани два други цртежа на Мартиноски, мое мислење е дека тој цртеж не е дело на Мартиноски.

¹ Петковски, Борис, *Никола Мартиноски*, Мисла, Скопје, 1982, 8.

сл. 2 Никола Мартиноски, *Јосип Букша*, 1933

излагале во Скопје, како на пример Јарослав Кратина и Никола Енеа.³ Портретот на Стојимировиќ е објавен во весникот „Вардар“ во бројот од 23 март 1933 година на стр. 7.⁴

Вториот цртеж е портрет на Јосип Букша. (сл. 2) Новинар со хрватско потекло, Букша бил еден од уредниците на „Вардар“. Портретот се појавува повеќепати како илустрација во текстови кои Букша ги пишувал за весникот. За првпат цртежот го среќаваме во бројот од 23 март 1933 година како „Отац Букша“. Подоцна истиот цртеж ќе биде објавуван како „Јосип Букша“ на 13 април и 23 октомври 1933 година, 30 август 1934 година, 23 февруари и 9 јули 1935 година и во бројот на „Вардар“ од 6-9 јануари 1936 година.

Алексеј Јелачиќ (*Алексеј Јелачиќ* понекогаш со име *Алексије*), бил историчар со руско потекло.⁵ (сл. 3) Роден во Киев во 1892 година, тој после Октомвриската револуција емигрирал во Југославија каде што останал до својата смрт во 1941 година. Во Скопје дошол да работи како гимназиски професор во 1920 година, а по 1925 година, кога докторирал на универзитетот во Љубљана, станал професор по руска и западнословенска историја на Филозофскиот факултет во Скопје. Најзначајно дело на Јелачиќ е првата историја на Русија

⁵ Повеќе за Јелачиќ види: „Алексије Јелачиќ“, во *Енциклопедија српске историографије*, Раде Михаљчић и Сима Чирковић (ед.), Белград, 1997.

сл. 3 Никола Мартиноски, *Алексиј Јелачиќ*, 1933

објавена на срски јазик.⁶ За Македонија е важна неговата книга „Водич низ Скопје“ објавена во Скопје во 1937 година.⁷

Никола Енеа (*Nicolae Enea* понекогаш *Nicu Enea*) е романски сликар. (сл. 4) Роден е во 1897 година, студирал на Академијата на уметности и на Слободната ликовна академија во Букурешт. Првата самостојна изложба ја имал во 1925 година, по која следувале низа самостојни изложби во Романија и во Југоисточна Европа.⁸ Денес неговата кука во родното место Бакау, каде што живеел

⁶ Јелачиќ, Алексеј, *Историја Русије*, Српска книжевна задруга, Белград, 1929.

⁷ Истиот, *Водич кроз Скопје и околина са 70 слики и једним планом Скопља*, Скопје, 1937.

⁸ Повеќе извори наведуваат една самостојна изложба на Енеа во Скопје во 1933 година, на пример види Петковски, *Никола Мартиноски*, Скопје, 1982, стр. 34 и фуснота 50 на стр. 206, како и Цветковиќ, *Оставици на Милана Јовановића Стојимировића*, 2000, стр. 85-86. Двата текста се повикуваат на Аноним., „Ним Енеја у Скопљу“, во *Вардар*, 21.5.1933, стр. 4 како извор, но тој текст, како и другиот голем текст објавен за Енеа во „Вардар“ (Пурић, Растко, „Сликар Никола Енеа“, во *Вардар* 16.11.1933, стр. 4) не спомнува таква изложба. Уште повеќе, текстот на Пуриќ, објавен на 16 ноември, директно повикува на потребата за таква изложба: „Скопје би заиста изгубило, ако му се не укаже прилика, да види радове г. Николе Енеа, овој најјачег меѓу млађим румунским сликарима“.

сл. 4 Никола Мартиноски, *Никола Енеа*, 1933

и работел до својата смрт во 1960 година, е мемо-ријален центар.⁹

Во 1933 година Енеа дошол во Југославија по покана на југословенската кралица Марија Караѓорѓевиќ (*Марија Караѓорђевић*).¹⁰ Како нејзин гостин останал во земјата скоро една година, задржувајќи се прво во Далмација и Црна Гора, а потоа и неколку месеци во Македонија. Во Скопје Енеа се сретнал со Никола Мартиноски.¹¹ На

⁹ Види *Catalogul Casei memoriale Nicu Enea*, Muzeul de Artă Bacău, Bacău, 2005.

¹⁰ Пурић, „Сликари Никола Енеа“, 1933, стр. 4. Кралицата Марија Караѓорѓевиќ е родена како Marie von Hohenzollern-Sigmaringen и е ќерка на романскиот крал Фердинанд Хохензолерн и романската кралица Марија. Нејзиното романско потекло ја објаснува поканата на Енеа за посета на Југославија.

¹¹ -, „Сликари Никола Енеа“, 1933, стр. 4. Текстот е нејасен и не дава доволно информации за да заклучиме дека двајцата сликари се познавале од порано – од нивните студентски денови во Букурешт. Објективно разгледување на податоците што ги имаме (разликата во години, дипломирањето на Енеа на Академијата во Букурешт во 1923 година и фактот што Мартиноски во периодот од 1920 до 1923 година често отсутствувал од наставата – за ова види Петковски, *Никола Мартиноски*, Скопје, 1982, стр. 21 посебно фуснота 23 на стр. 205) укажува на тоа дека постои веројатност тие првпат да се запознале во Скопје и тоа токму преку весникот „Вардар“ и неговиот основач и уредник Стојимировиќ.

сл. 5 Никола Мартиноски, *Радослав Љубомиров Василев*, 1935

Академијата во Букурешт на двајцата уметници сликарство им предавал истиот професор - Ѓорѓе Деметреску Миреа (*George Demetrescu Mirea*).¹²

Петиот цртеж на Мартиноски од оваа група портрети е објавен на 31 октомври 1935 година. Тоа е портретот на бугарскиот студент и публицист Радослав Љубомиров Василев (*Радослав Јубомиров Василев*). (сл. 5) Текстот во кој се појавува цртежот го опишува Василев како студент на софискиот универзитет, член на бугарскиот Национален сојуз и на Интернационалната конфедерација на студенти. Василев бил и соработник на медицинското списание „Дневник за пропаганда“ и (во 1935 година) подготвувал книга за своето патување низ Југославија.¹³

Последниот цртеж на Мартиноски е портретот на Адолф Парлесак (*Adolf Parlesák*). (сл. 6) Роден во Брно во 1908 година, Парлесак е еден од голе-

¹² Морам да напоменам дека Миреа им предавал на двајцата сликари во различни години. Енеа дипломирал во 1923 година кога Мартиноски се уште го посетувал само основниот курс на Академијата, во кој не слушал сликарство како предмет (Петковски, *Никола Мартиноски*, 1982, стр. 21). Миреа му предавал сликарство на Мартиноски дури во периодот од 1924-26/27 година (види -, *Никола Мартиноски*, 1982, стр. 21).

¹³ Аноним, „Бугарски студент и публицист г. Радослав Василев о пријему у Југославији“, во *Вардар*, 31.11.1935, стр. 2.

сл. 6 Никола Мартиноски, *Адолф Парлесак*, 1935

мите авантуристи на дваесеттиот век.¹⁴ Уште пред да наполни дваесет години патувал низ централна и источна Европа, а подоцна ги „истражувал“ Блискиот Исток, Африка, Арабскиот Полуостров, Океанија, Кина, Тајван и Јапонија. Зборувал 12 јазици. По Втората светска војна Парлесак работел како преведувач и писател. Најпознат патопис му е „Абесиниската одисеја“ објавена во 1948 година.¹⁵ Во времето кога Мартиноски го нацртал неговиот портрет (објавен во „Вардар“ од 26 мај 1935 година, стр. 4), Парлесак бил на пат за Сирија, Палестина и Египет. Патувајќи по долината на реката Нил дошол до Судан и Етиопија, каде што кон крајот на 1935 и во текот на 1936 година бил воен советник на Етиопската армија и активно учествувал во борбите на италијанско-етиопскиот фронт.

Портретот на Парлесак е единствен во оваа група цртежи по тоа што покрај потписот на

Мартиноски (во долниот десен агол, потпишан како *N.S.M.*),¹⁶ на цртежот е потпишан и самиот Парлесак (долу лево). Од текстот во кој е објавен цртежот¹⁷ дознаваме дека Парлесак тогаш бил во Скопје и затоа нема причина да се сомневаме дека потписот на цртежот е автентичен.

Иако блиски по годината на изработка (сите се настанати меѓу 1933 и 1935 година) овие шест цртежи осетно се разликуваат од портретот на Даница Антиќ од 1932 година.¹⁸ Нагласениот експресионизам, острите линии, јасната заднина, декоративните елементи на облеката и на столот на кој седи Антиќ, овдека ги нема. Во портретите на Енеа, на Јелачиќ и на Василев, Мартиноски додал вертикални линии во заднината за да даде некаква претстава за просторот, меѓутоа, во ниеден од овие цртежи тој не се задржува на неа ниту пак го обработува просторот во кој се наоѓаат субјектите. Слично, цртежите не се близу ни до портретот на Димитрие Зограф од 1953 година.¹⁹ Во „Димитрие Зограф“ Мартиноски не само што ја претставува целата фигура на моделот, туку тоа го прави со еден реалистичен ликовен јазик.

Во овие шест портрети, ликовниот израз на Мартиноски е во согласност со специфичната потреба тие да се појават како илустрација на текст објавен во дневен весник. Затоа тој дава еден сведен, прочистен и не многу реалистичен приказ на моделот. Мартиноски само со неколку потеза успева да ни ги долови карактерните црти на личноста што ја портретира. Гледајќи го портретот на Енеа јасно ни е дека се работи за една помалку изгубена уметничка душа, додека во портретот на Јелачиќ лесно препознаваме интелектуалец. Мора да се забележи дека и покрај прочистениот израз, овие цртежи не влегуваат во водите на карикатурата.

Портретни цртежи се ретки во творештвото на Мартиноски, и иако со мал формат, овие шест цртежи многу јасно ни ја покажуваат неговата вештина и величина.

¹⁴ За биографски податоци за Парлесак види, Palesák, Adolf и Prchal, Miroslav, *Habešská odysea*, Panorama, Praha, 1989.

¹⁵ Palesák, Adolf, *Habešská odysea: Čech ve službách habešského císaře*, Toužimský a Moravec, 1948.

¹⁶ Повеќе за потписите на Мартиноски види, Пенушлиски, Кирил, „Потписите на Никола Мартиноски“, во *Зборник на трудови Завод и музеј Битола*, Завод и музеј Битола, Битола, 2013, стр. 173-184.

¹⁷ Аноним., „Г. Адолф Парлесак, сарадник највећих чешких листов, прошао је кроз Скопје на путу за Абисинију“, во *Вардар*, 26.5.1935, стр. 4.

¹⁸ За портретот на Даница Антиќ види: *Никола Мартиноски, 1903-1973, Ретроспектива*, Музеј на современата уметност, Скопје, 1975, стр. 75, реден број 170 и Петковски, *Никола Мартиноски*, 1982, стр. 81.

¹⁹ „Димитрие Зограф“, *Никола Мартиноски*, 1975, стр. 77, реден број 203, денес во сопственост на Галеријата Никола Мартиноски во Крушево.

Kiril PENUŠLISKI

SIX PORTRAIT DRAWINGS BY NIKOLA MARTINOSKI

Summary:

The text presents six previously unknown and unregistered portrait drawings by the Macedonian artist Nikola Martinoski. All six drawings appeared in the daily newspaper *Vardar*, printed in Skopje, between 1933 and 1936. The text provides short bibliographical information for each of the six portrayed sitters and briefly analyzes them in the context of other portrait drawings by Martinoski. The six portrayed subjects were Milan Stojimirović (the founder and chief editor of the daily newspaper

Vardar), Aleksije Jelačić (a Serbian historian of Russian origin and a professor at the University in Skopje), Nicolae Enea (a Romanian painter who graduated from the Fine Arts Academy in Bucharest, the same as Martinoski), Josip Bukša (a Croatian journalist who worked as an editor in *Vardar*), Radoslav Vasilev (a Bulgarian student) and Adolf Parlesak (the noted Czech traveller and adventurer).

